

«روزنامه و روزنامه‌نگاری در خراسان»

معین‌الدین محرابی

مشخصات اثر:

روزنامه و روزنامه‌نگاری در خراسان: از آغاز تا شهریور ۱۳۲۰
حسین‌الهی... مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۶۹.
۲۵۱ص. چاپ اول

* ایران در آستانه روزنامه‌نگاری (ص ۱۹-۲۲):

* آغاز روزنامه‌نگاری در ایران (ص ۲۳-۲۹):

* روزنامه‌نگاری در خراسان (ص ۳۰-۳۴):

پس از سه مقاله یاد شده، بررسی مختصر و یا معرفی‌ای از ۵۰ عنوان از نشریات چاپ خراسان آمده است. نشریاتی که در این کتاب، بررسی و یا معرفی شده‌اند عبارتند از:

آزاد، آزادی، آشفته، آفتاب شرق، آگاهی، اخلاق، ادب، اردیبهشت، امروز، بشارت (تحفه‌الرضویه)، بلدالامین، بوستان، بهار، بهار شرق، پهلوی، تازه‌بهار، ترویج اسلام، جهان زنان، چمن، حافظ ایران، خراسان، خورشید، دانش، سالنامه دانش، دبستان، روشن، سپهر، سعادت ایران، سلامت، شرق ایران، شهامت، صاعقه شرق، صبح، صدای شرق، طب کنونی، طوس (در دو دوره)، عصر جدید، فکر آزاد، ال‌کمال، مریخ، مشرق زمین، مهر و منیر، مینو، ناطق اسلام، نامه تمدن، ندای ترقی، نوبهار، وقت.

در لابلای بررسی و معرفی جراید مذکور، دو مقاله نیز گنجانده شده که عبارتند از: «قدرت و حکومت پهلوی» (ص ۱۲۱-۱۲۵): «دوبوا» و «روزنامه خراسان» (ص ۱۲۶-۱۹۳). ۲.

نویسنده، در بیان چرایی اقدام به تألیف این کتاب می‌نویسد: «باتوجه به نقش حساس و زندگی‌ساز روزنامه و روزنامه‌نگاری، طرحی پژوهشی با عنوان «روزنامه و روزنامه‌نگاری در خراسان» به

خراسان افزون بر آن که پیکر مطهر امام‌همام علی‌بن موسی‌الرضا علیه‌السلام را در دل خود جای داده است؛ از نگاه تاریخی و پیشینه ایران و ایرانیان نیز از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است، به گونه‌ای که در تاریک‌ترین ادوار تاریخ ایران، این سرزمین توانسته است فرزندان برومندی را در دامن خود بپروراند.

خراسان پیوسته مامن و مأوای دانشوران، ادیبان، حکیمان، عارفان و هنروران بوده، و از همین رو، بزرگان شناخته شده و بنامی از جای جای آن سر برآورده و چون ستاره‌ای بر آسمان آن درخشیده‌اند.

خراسان در عرصه روزنامه و روزنامه‌نگاری نیز پیوسته گام‌های مؤثری برداشته است. و اما آنچه که در این مقال بدان پرداخته شده، نگاهی کوتاه به کتاب «روزنامه و روزنامه‌نگاری در خراسان از آغاز تا شهریور ۱۳۲۰» است.

در این کتاب، پس از یک «پیش‌گفتار» (ص ۹-۱۳) و یک «مقدمه» (ص ۱۵-۱۷)، سه مقاله آمده که عناوین این مقالات عبارتند از:

قدیم، حدود سطح، مردی زرنگ، سیاست، پر رو، و دارای نطق و بیان بوده است» (ص ۱۳۰).

۵. اغلاط تایپی کتاب در حد متعارف است ولی در مقاله «دبوا و روزنامه خراسان» (ص ۱۲۶-۱۵۷)، این اغلاط از حد متعارف خارج شده است.

یاد نشده‌های مطبوعات خراسان

نشریاتی که در ذیل نام آنها می‌آید، در کتاب «روزنامه و روزنامه‌نگاری در خراسان» از آنها ذکری به میان نیامده به همین دلیل به ذکر و شرح مختصری از آنها می‌پردازیم:

۱. آتشکده

صاحب امتیاز و مدیر مسئول: علی اصغر سپهری، تاریخ انتشار: ۱۳۱۵.۱۳۰۸، محل انتشار: مشهد، فاصله انتشار: هفتگی.^۲

۲. اطلاعات

مدیر: ن. م، تاریخ انتشار: ۱۳۰۳ ش، محل انتشار: مشهد، فاصله انتشار: روزانه. هفته‌ای سه بار، (روش: خبری).^۳

۳. اندیشه‌ها

مدیر مسئول: ع. ناشریان، سردبیر: پروین گنابادی. تاریخ انتشار: ۱۳۱۶، محل انتشار: مشهد، فاصله انتشار: ماهانه.^۵

معاونت پژوهشی دانشگاه فردوسی پیشنهاد شد]... [طرح پیشنهادی در صدد آن بود که از طریق جمع‌آوری، تدوین و بررسی مجموعه روزنامه‌ها و مطبوعات خراسان، یک منبع غنی برای مطالعه خاص و عام درباره تمامی موضوعات اجتماعی و شرایط رخدادها و نتایج به دست آمده از آن فراهم کند تا پژوهشگران از طریق این منابع، با زیر و بم مجموعه تغییرات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی جامعه آشنا شده و با پی‌گیری روابط اجتماعی، از طریق دگرگونی‌های منعکس شده در این روزنامه‌ها، راه علمی برای پژوهش‌های خود به دست آورند و با مقایسه دگرگونی‌های فکری و روابط اجتماعی و سیاسی و اقتصادی و آشنایی با آن، توانایی‌های لازم را به دست آورده، و چهره واقعی تاریخ را چراغی فراسوی آینده قرار دهند» (۹-۱۰).

در مجموع باید گفت، مندرجات این کتاب مشتمل بر سه دوره تاریخی است که عبارتند از:

روزنامه‌نگاری خراسان از سال ۱۳۱۸ قمری تا مشروطه؛ از مشروطه تا کودتای سوم اسفند؛ از کودتای سوم اسفند تا سال ۱۳۲۰ ش.

- نواقص و اشتباهات

۱. از جمله نواقص این کتاب، نداشتن کتابنامه است؛ حال آن‌که اگر کتابنامه‌ای داشت، می‌توانست پژوهشگران را از فواید بیشتری بهره‌مند سازد.

۲. از میان ۵۰ نشریه‌ای که در این کتاب درباره آنها سخن گفته شده، ۱۱ نشریه متکی بر اسناد نیست که عبارتند از: امروز، ص ۲۱۷ / بهار شرق، ص ۲۱۵ / ترویج اسلام، ص ۲۱۵ / مجله دانش، ص ۲۳۲ / سالنامه دانش، ص ۲۳۲ / روشن، ص ۲۲۲ / سپهر، ص ۲۱۵ / صبح، ص ۲۲۸ / مریخ، ص ۲۱۵ / ندای ترقی، ص ۲۳۲ / وقت، ص ۱۹۷.

۳. چنانکه می‌دانیم و خود کتاب نیز اذعان دارد؛ نخستین نشریه چاپ خراسان موسوم به «ادب» بوده که در چهارم رمضان سال ۱۳۱۸ ق. یعنی در دوره مظفرالدین شاه منتشر شده است. با این حال، در صفحات آغازین کتاب می‌خوانیم: «روزنامه‌نگاری خراسان به اواخر سلطنت ناصرالدین شاه برمی‌گردد» (ص ۱۶). بدیهی است، این سخن، خالی از اشتباه نیست؛ زیرا ترور و مرگ ناصرالدین شاه در سال ۱۳۱۳ ق. اتفاق افتاده است.

۴. درباره سید محمد طباطبایی مدیر روزنامه خراسان (چاپ مشهد) از واژگان زیر استفاده شده:

«سید محمد طباطبایی متولد حدود سال ۱۲۷۹ خ، دارای تحصیلات

۴. دانش

صاحب امتیاز و مدیر مسئول: محمد دانش، تاریخ انتشار: ۱۳۹۸ش، محل انتشار: مشهد، فاصله انتشار: ماهانه، قطع: خستی کوچک، ۴۰ ص.

۵. دنیای ایران

تاریخ انتشار: ۱۳۳۹ ق، محل انتشار: مشهد، فاصله انتشار: ماهانه.^۷
۶. رساله دانش

مدیر مسئول و نگارنده: حمید، تاریخ انتشار: ۱۳۰۷، محل انتشار: مشهد، فاصله انتشار: ماهانه، (روش: علمی، طبی).^۸

۷. رستاخیز

تاریخ انتشار: ۱۳۰۲ش، محل انتشار: مشهد، فاصله انتشار: هفتگی.^۹

۸. سالنامه آریان

صاحب امتیاز و مدیر مسئول: ذبیح‌الله قدیمی، تاریخ انتشار: ۱۳۱۷، محل انتشار: مشهد، ۱۳۶ ص، قطع جیبی. این سالنامه از سال سوم در تهران منتشر شده است.^{۱۰}

۹. سالنامه تمدن

صاحب امتیاز و مدیر مسئول: احمد تمدنی، تاریخ انتشار: ۱۳۱۵، محل انتشار: مشهد. این سالنامه با سرمایه اداره معارف و اوقاف ایالتی خراسان در چاپخانه خراسان و در قطع خستی در ۱۳۸ صفحه منتشر شده است. شماره دوم این سالنامه در سال ۱۳۱۸ در تهران منتشر شده است.^{۱۱}

۱۰. سالنامه چمن

صاحب امتیاز: شمس‌المعالی دادستان، مدیر مسئول و سردبیر: علی نقی سامی کرمانی. تاریخ انتشار: ۱۳۱۳، محل انتشار: مشهد، قطع رقی، ۷۲ ص.^{۱۲}

۱۱. سالنامه خراسان

صاحب امتیاز: حسن عمید، مدیر مسئول: عبدالحسین تهرانیان، تاریخ انتشار: ۱۳۱۳، محل انتشار: مشهد. سال پنجم این سالنامه در سال ۱۳۱۷، قطع خستی و در ۹۶ صفحه منتشر شده است.^{۱۳}

- کتاب «روزنامه و روزنامه‌نگاری در خراسان» از روزنامه خراسان یاد کرده (ص ۶۲) ولی از این سالنامه یاد نموده است.
۱۲. سالنامه دبیرستان شاهرضای مشهد
تاریخ انتشار: ۱۳۱۳-۱۳۱۴، محل انتشار: مشهد.^{۱۲}
۱۳. سالنامه دبیرستان فردوسی مشهد
تاریخ انتشار: ۱۳۱۵، محل انتشار: مشهد.^{۱۳}
۱۴. سالنامه مشرق ایران (شرق)
مدیر مسئول: عبدالباقی تهرانیان و قاسم تهرانیان، تاریخ انتشار: ۱۳۱۶، محل انتشار: مشهد، ۴۳۲ ص، قطع جیبی. این سالنامه در سال‌های بعد با عنوان سالنامه شرق در تهران به چاپ رسید.^{۱۴}
۱۵. صحت
تاریخ انتشار: ۱۳۰۳، محل انتشار: مشهد، فاصله انتشار: ماهانه، (روش: طبی، بهداشتی).^{۱۵}
۱۶. کارگران خراسان
صاحب امتیاز و مدیر مسئول: غلامحسین زوار زاده، تاریخ انتشار: ۱۳۲۰، محل انتشار: مشهد، فاصله انتشار: هفتگی، (روش: سیاسی، اجتماعی، دینی).^{۱۶}
۱۷. گلشن آزادی
صاحب امتیاز و مدیر: علی اکبر گلشن آزادی، تاریخ انتشار: ۱۳۰۴ ش، محل انتشار: مشهد، (روش: سیاسی، اجتماعی، ادبی، خبری).^{۱۷}
۱۸. لقمان
تاریخ انتشار: ۱۳۰۹، محل انتشار: مشهد، فاصله انتشار: ماهانه.^{۱۸}
۱۹. وطن
مدیر: هاشم محیط مافی، تاریخ انتشار: ۱۳۲۷ ق، محل انتشار: مشهد، فاصله انتشار: هفتگی، (روش: سیاسی، خبری).^{۱۹}

moinmehrabiYahoo.com

بی‌نوشت‌ها:

۱. دیوا، پیشکار مالیه خراسان، وی «طبق پیشنهاد مرنارد بلژیکی در ژوئیه ۱۹۱۴ م استخدام شد و نخست مسئول گمرک بندر انزلی و پس از چندی به عنوان پیشکار مالیه خراسان به مشهد اعزام گردید.» (روزنامه و روزنامه‌نگاری در خراسان، ص ۱۲۸).
۲. متن این مقاله در صفحات ۱۲۶ تا ۱۵۷ آمده و از صفحه ۱۵۸ تا ۱۹۳ نیز تصویر اسنادی که مرتبط با این مقاله بوده قرار گرفته است.
۳. تاریخ جراید و مجلات ایران، محمد صدر هاشمی. چاپ دوم: اصفهان، انتشارات کمال، ۱۳۶۳ (۴ جلد)؛ راهنمای مطبوعات ایران (جلد اول)، سید محمد صدری طباطبایی نائینی. چاپ اول: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، ۱۳۷۸/شناسنامه مطبوعات ایران، مسعود برزین. چاپ اول: انتشارات بهجت، ۱۳۷۱.
۴. راهنمای مطبوعات ایران (عصر قاجار)، سید فرید قاسمی. چاپ اول: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، ۱۳۷۲.
۵. همان (ج ۱)، ص ۱۰۲.
۶. فهرست مجله‌های فارسی از ابتدا تا سال ۱۳۲۰ شمسی، مرتضی سلطانی. چاپ اول: انتشارات کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران، ۱۳۵۶.
- لازم به یاد آوری است، کتاب «روزنامه و روزنامه‌نگاری در خراسان» از مجله فوق‌الذکر که به صورت ماهانه منتشر می‌شده یاد نکرده، ولی (در صفحه ۲۳۲) از هفته‌نامه‌ای بنام «دانش» خبر داده که در سال ۱۳۰۵ در مشهد منتشر شده است.
۷. راهنمای مطبوعات ایران (عصر قاجار)، ص ۱۳۸.
۸. همان (ج ۱)، ص ۳۵۲.
۹. همان (عصر قاجار)، ص ۱۴۰.
۱۰. تاریخ روزنامه‌نگاری ایران: مجموعه مقالات (جلد اول)، سید فرید قاسمی. چاپ اول: سازمان چاپ و انتشارات، ۱۳۷۹/راهنمای مطبوعات ایران، ج ۱، ص ۱۷.
۱۱. همان، ج ۱، ص ۲۴۴/راهنمای مطبوعات ایران، ج ۱، ص ۲۲۲ و ۳۹۱.
۱۲. همان، ج ۱، ص ۲۴۲/راهنمای مطبوعات ایران، ج ۱، ص ۲۶۴؛ شناسنامه مطبوعات ایران، ص ۱۵۸/تاریخ جراید و مجلات ایران، ج ۲، ص ۱۸۸.
۱۳. همان، ج ۱، ص ۲۴۲/راهنمای مطبوعات ایران، ج ۱، ص ۳۹۲/فهرست کتابهای چاپی فارسی (جلد دوم)، خاتابا مشار. چاپ اول: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۲.
۱۴. همان، ج ۱، ص ۴۰۰/راهنمای مطبوعات ایران، ج ۱، ص ۴۰۰.
۱۵. همان، ج ۱، ص ۴۰۱/راهنمای مطبوعات ایران، ج ۱، ص ۴۰۱.
۱۶. همان، ج ۱، ص ۲۴۴ و ۴۰۳؛ راهنمای مطبوعات ایران، ج ۱، ص ۴۰۹؛ مقاله نامه خراسان، نقیب نقوی. چاپ دوم: مشهد، معاونت فرهنگی استان قدس رضوی، ۱۳۷۲؛ شناسنامه مطبوعات ایران، ص ۲۳۳.
۱۷. تاریخ جراید و مجلات ایران، ج ۳، ص ۱۰۷؛ راهنمای مطبوعات ایران (عصر قاجار)، ص ۱۶۷.
۱۸. راهنمای مطبوعات ایران، ج ۱، ص ۵۶۴؛ شناسنامه مطبوعات ایران، ص ۳۲۳.
۱۹. همان (عصر قاجار)، ص ۲۰۷.
۲۰. همان، ج ۱، ص ۶۰۷.
۲۱. تاریخ جراید و مجلات ایران، ج ۴، ص ۳۲۸، ۳۲۷؛ راهنمای مطبوعات ایران (عصر قاجار)، ص ۲۴۰.